

POSKUS O BOLEZNIH GLAVE

Immanuel Kant

Preprostost in zmernost narave od človeka zahtevata ter na njem oblikujeta samo navadne pojme in grobo poštenost. Umetna prisila in bohotnost meščanske ureditve vzgajata šaljivce in pametnjakoviče, priložnostno pa tudi norce in goljufe, ter ustvarjata moder ali moralni videz, pri katerem lahko pogrešamo tako razum kot poštenost, če je le njegova lepa tančica, s katero dostojnost zagrinja skrite tegobe glave ali srca, dovolj na gosto stkana. Sorazmerno z vzponom veščine postaneta um in krepost končno splošni gesli, toda tako, da lahko vneto razpravljanje o njima dobro poučene in priljudne osebe reši sitnosti, ki so povezane z njuno posestjo. Kljub temu pa vsesplošno spoštovanje, ki ga uživata obe slavljeni lastnosti, izraža tole očitno razliko: vsakdo je veliko bolj ljubosumen na razumske prednosti, kot pa na dobre lastnosti volje, pri primerjanju neumnosti in premetenosti pa nihče niti za trenutek ne pomisli, da se ne bi opredelil v prid slednje; to je gotovo tudi zelo dobro premišljeno, kajti če je vse odvisno od veščine, tedaj pač ni mogoče pogrešati pretanjene zvijačnosti, lahko pa pogrešamo poštenost, ki je v takšnih razmerah zgolj v napoto. Živim med modrimi in olikanimi meščani, namreč med tistimi, ki znajo ustvarjati tak videz, ter si laskam, da bodo tudi oni tako pravični in mi bodo pripisali toliko te uglajenosti, da bi, tudi če bi razpolagal z najzanesljivejšimi zdravili za izkoreninjenje bolezni glave in srca, kljub temu imel pomisleke glede oviranja javnega početja s to starosvetno navlakom. Dobro vem, da priljubljeno zdravljenje razuma in srca že napreduje po zaželeni poti in da zlasti zdravniki prvega, ki se imenujejo logiki, zelo dobro zadostijo

* Kantov tekst »Versuch über die Krankheiten des Kopfes« je izšel anonimno 1764 v »Königsbergsche Gelehrte und Politische Zeitungen«, ki jih je izdajal Johan Georg Hamann. Tekst je preveden po: Immanuel Kant, *Werkausgabe*, zv. II, Frankfurt/M 1977 sl., str. 887–901. Z dvignjenimi arabskimi števkami so označena nekatera najnujnejša pojasnila h Kantovemu besedilu, ki jih je uredništvo dodalo slovenskemu prevodu. Pojasnila so prevzeta po I. Kant, *Akademie-Ausgabe*, zv. II, str. 489/9.

splošnim zahtevam, odkar so prišli do pomembnega odkritja: da je človeška glava pravzaprav neke vrste boben, ki zveni zgolj zato, ker je votla. Zato se mi zdi še najbolje, da skiciram manjšo onomastiko tegob glave, od njene ohromelosti pri *slaboumnosti* do njene zamaknjenosti v *besnilu*, kot da posnemam metodo zdravnikov, ki so prepričani, da so svojim pacientom zelo pomagali, če so poimenovali njihovo bolezen. Da pa bi si lahko te odvratne bolezni ogledal v njihovem postopnem razvoju, se mi zdi nujno, da najprej pojasnim njihove blažje stopnje, od *neumnosti* do *norosti*, saj so te lastnosti v meščanskih razmerah običajnejše, a kljub temu povzročajo tudi prve.

Topoglavcu manjka bistrosti, *neumnežu* pa razuma. Tako spretnost, da nekaj dojamemo ali se nečesa spomnimo, kot tudi lahkotnost, da to stvar primer- no izrazimo, sta tudi sicer zelo odvisni od bistrosti; zato je lahko oseba, ki ni neumna, kljub temu zelo topa, kolikor ji gre le stežka kaj v glavo, četudi bo to morda kmalu zatem sprevidela z zrelejšo presojo. Težavnost pri izražanju ne dokazuje nesposobnosti za razumevanje, temveč samo priča o tem, da bistrost ne pomaga dovolj pri formuliranju misli v številne znake, od katerih se jim le nekateri dobro prilegajo. Slavnega jezuita *Claviusa*¹ so spodili iz vseh šol kot nesposobnega (kajti po orbilskem² razumskem testu ni deček dober za nič, če kakšnega izreka niti ne razume niti ne zna sodelovati v šolskih razpravah o njem). Kasneje je slučajno zašel v matematiko; celotna situacija se je obrnila in njegovi nekdanji učitelji so bili v primerjavi z njim videti navadni tepci. Praktična sodba o stvareh, kakršno potrebuje kmet, umetnik ali mornar, se zelo razlikuje od tiste, ki zadeva spretnosti, s katerimi ljudje obravnavajo drug drugega. Slednje ni toliko vprašanje | razuma, temveč premetenosti, ljubezni- vo pomanjkanje te tako zelo slavljene sposobnosti pa se imenuje *naivnost*. Če je vzrok zanjo šibkost razsodne moči nasploh, se takšen človek imenuje *naivnež*, *bizgec* itd. Ker intrige in lažni prijemi v meščanski družbi polagoma postajajo običajne maksime, pri čemer zelo zapletajo igro človeških dejanj, ni nič čudnega, če bi se sicer razumen in pošten mož – ki bodisi preveč zaničuje vso to zvijačnost, da bi se z njo ukvarjal, ali pa svojega iskrenega in dobrega srca ne more pripraviti do tega, da bi si ustvarilo tako sovražen pojem o člo- veški naravi – med sleparji vedno znova zapletel v njihove zanke in jim dal veliko razlogov za smeh, tako da izraz »dobri mož« na koncu ni več olepšani ovinek, temveč direktni način, da se nekoga označi za bizgeca, včasih pa tudi za k...; kajti v jeziku pridaničev je razumen mož samo tisti, ki ima ostale ljudi za enako slabe, kot pa je on sam, namreč za goljufe.

| Nagoni človeške narave, ki se, če imajo več stopenj, imenujejo strasti, so gonilne sile volje; naloga razuma je samo oceniti celoten rezultat zadovoljitve vseh nagnjenj z vidika predstavljenega smotra ter najti sredstva za to. Če pa je kakšna strast še posebej močna, razumska zmožnost proti temu ne pomaga

kaj dosti; kajti očarani človek sicer zelo dobro vidi razloge zoper svoje najljubše nagnjenje, le da se čuti nemočnega, da bi jih podprl z dejanji. Če je to nagnjenje samo na sebi dobro, če je oseba sicer umna, a ji njeni prevladujoči nagibi zastirajo pogled z vidika hudih posledic, je to stanje vkljenjenega uma *nespamet*. *Nespametnež* ima lahko dosti razuma, celo v razsojanju o tistih dejanjih, v katerih je nespameten; imeti mora celo precej veliko razuma in dobro srce, zato da bi bil upravičen do tega omiljenega poimenovanja njegovih zablod. *Nespametnež* je vsekakor lahko izvrsten svetovalec za druge, čeprav njegovi nasveti pri njem samem takoj izgubijo učinek. Ustraši se le raznih neprijetnih posledic ali starosti, ki pa večkrat zgolj spodrinejo eno neumnost, zato da bi naredile prostor za drugo. Ljubezenska strast ali visoka stopnja čistiželjnosti sta že od nekdaj marsikaterega umnega človeka spremenili v nespametneža. Strašnega *Alkida* je neko dekle pripravilo tako daleč, da jo je držal za kiklo, *Aleksandra* pa so leni državljani Aten s svojo abotno hvalo poslali na konec sveta. Obstajajo tudi manj silovita in splošna nagnjenja, ki pa kljub temu porajajo nespamet: obsedenost s konstrukcijami, nagnjenost k podobam, zasvojenost s knjigami. Izrojeni človek se je oddaljil od svojega naravnega mesta; vse ga privlači in vse ga zadržuje. Nespametnežu stoji nasproti plašen mož; kdor pa ne pozna nespameti, je *modrec*. Tega modreca nemara lahko iščemo na luni; morda zato, ker smo tam brez vsakršnih strasti in imamo neskončno veliko uma. Neobčutljivega človeka njegova neumnost varuje pred nespametnimi dejanji; v očeh javnosti pa je videti kot modrec. *Piron*³ je na neki ladji, ki jo je zajel vihar, zaradi česar so bili vsi v strahu zaposleni, videl prašiča, kako mirno žre iz svojega korita. Ob tem je rekel: »Takšen mora biti mir modreca.« Neobčutljiva oseba ni nič drugega kot *Pironov modrec*.

Če je vladajoča strast sama na sebi vredna zaničevanja in hkrati dovolj neokusna, da ima tisto, kar ravno nasprotuje njenemu naravnemu namenu, za zadovoljitev tega namena, je takšno stanje sprevrženega uma *norost* [*Narrheit*]. Nespametnež dobro razume dejanski namen svoje strasti, čeprav priznava, da ima moč, ki je zmožna ukleniti | njegov um. Norca pa, nasprotno, njegova strast tako poneumi, da potlej verjame, da ima nekaj v lasti samo tedaj, ko si zeleno dejansko odtegne. *Piron* je zelo dobro vedel, da lahko hrabrost in moč dosežeta vsesplošno občudovanje; izredno pravilno je sledil nagonu častihlepija in ni bil nič drugega kot to, za kar ga je imel *Cineas*, namreč nespametnež. Če pa se je *Neron* izpostavljal javnemu posmehu, s tem ko je na odru bral klavrne verze, da bi dobil pesniško nagrado, in je na koncu svojega življenja rekel: »*Quantus artifex morior!*«⁴, tedaj v tem zloveščem in zasmehovanem rimskem vladarju ne vidim nič boljšega od norca. Zato menim, da je vsaka norost pravzaprav zvedljiva na dvojne strasti: napuh in skopost. Obe nagnjenji sta nepravični, zato se ju sovraži, obe sta po svoji naravi neokusni in njun smoter

uničuje samega sebe. Prevzetnež odkrito kaže, da si prisoja prednost pred drugimi tako, da jih očitno podcenjuje. Prepričan je, da je počaščen, kadar je izžvižgan, kajti povsem očitno je, da njegovo zaničevanje drugih povzroči, da se njihova lastna nečimrnost obrne zoper njega. Skopuh je prepričan, da potrebuje zelo veliko stvari in se nikakor ne more odpovedati nobeni svoji dobrini; dejansko pa mu manjkajo vse, ker si jih zaradi skoposti prepoveduje. Zaslepljenost napuha dela tako *bedaste* kot *napihnjene norce*, potem ko se njihovih praznih glav polasti bodisi abotna nestanovitnost bodisi toga neumnost. Skopuška lakomnost je bila že od nekdaj povod za številne smešne zgodbe, ki zvenijo tako nenavadno, kakor so se tudi v resnici zgodile. Nespametnež ni moder, norec ni pameten. Posmeh, ki ga zbujata nespametnež, je zabaven in obziren, medtem ko si norec zasluži najstrožje bodice satire, a je kljub temu ne občuti. Nikoli ne smemo povsem opustiti upanja, da bomo lahko nespametneža nekega dne preplašili; kdor pa misli spametovati norca, meče bob ob steno. Vzrok je v tem, da pri prvem vendarle vlada neko resnično in naravno nagnjenje, ki umu kvečjemu nadene spone, pri drugem pa neko neumno slepilo, ki sprevrže njegova osnovna načela. Drugim prepuščam, naj ugotovijo, ali moramo biti res zaskrbljeni zaradi *Holbergove* nenavadne preokbe, namreč, da je vsakodnevno večanje števila norcev zelo zaskrbljujoče in da zbujata strah, da bodo morda celo hoteli ustanoviti peto monarhijo. Toda tudi če bi imeli to dejansko za bregom, kljub temu ne bi smeli preveč hiteti; kajti eden izmed njih bi lahko z vso pravico prišepnil drugemu, kar je znani burkež iz nekega sosednjega dvora zaklical študentom, ki so tekli za njim, ko je v norčevskih oblačilih jezdil skozi neko poljsko mesto: »Gospodje, bodite pridni, učite se, kajti če nas bo preveč, ne bo nikoli dovolj kruha za vse.«

Sedaj prehajam od tegob glave, ki jih ljudje zaničujejo in zasmehujejo, k tistim, na katere običajno gledamo s sočutjem, od tistih, ki ne odpravijo sodbodne državljske skupnosti, k tistim, za katere skrbi oblast s svojimi odredbami. Te bolezni delim na dva dela: na bolezni nemoči in na bolezni sprevrženosti. Prve so povzete s splošno oznako *slaboumnosti*, druge pa se imenujejo bolezni *motene duše*. Slaboumnež ima zelo nemočen spomin in um, ponavadi pa tudi same čutne občutke. Te nevšečnosti so večinoma neozdravljive, kajti če je že divji nered motenih možganov težko odpraviti, pa je odmrlim organom skorajda nemogoče vlti novo življenje. Znamenja te šibkosti, ki nesrečneže za vedno ohranja v stanju otroštva, so dovolj znana, tako da se nam pri njih ni treba dolgo zadržati.

| Tegobe motene glave je mogoče zvesti na toliko različnih glavnih rodov kot je duševnih zmožnosti, ki jih te tegobe napadejo. Menim, da lahko vse skupaj razvrstim v naslednje tri skupine: prvič, sprevrženost izkustvenih pojmov pomeni zamaknjenost; drugič, nered, ki ga ta izkušnja najprej povzroči

v razsodni moči, je *blaznost*; in tretjič, če se um sprevrže glede na splošnejše sodbe, gre za *norost* [*Wahnwitz*]. Zdi se mi, da lahko vsa druga znamenja bolnih možganov razumemo bodisi kot različne stopnje omenjenih primerov bodisi kot nesrečno združevanje teh nevšečnosti med seboj, ali pa, končno, kot njihovo cepitev na močne strasti; torej jih lahko umestimo v že navedene razrede.

Kar zadeva prvo tegobo, namreč zamaknjenost, tolmačim njena znamenja na sledeč način. Tudi v najbolj zdravem stanju je duša vsakega človeka zmožna slikati vse mogoče podobe nenavzočih stvari ali tudi dopolniti kakšno pomanjkljivo podobnost v predstavah stvari, ki so navzoče. To stori s pomočjo takšne ali drugačne himerične poteze, ki jo naša ustvarjalna domišljajska zmožnost vtisne v občutek. Pri tem nimamo nobenega razloga za to, da bi menili, da se ravna naš duh v stanju budnosti po drugačnih zakonih, kakor pa v snu, pač pa lahko domnevamo, da v prvem primeru samo živahni čutni vtisi zamegljujejo nežnejše podobe himer in jih delajo nerazpoznavne, namesto da bi te ohranile vso svojo moč, tako kot v snu, kjer nima noben zunanji vtis dostopa do duše. Zato ni nenavadno, da imamo sanje, dokler pač trajajo, za resnične izkušnje dejanskih stvari. Ker so namreč sanje najmočnejše predstave v duši, so v tem stanju natanko to, kar so v budnosti občutki. Sedaj pa si zamislimo, da so določene himere, iz kakršnega koli vzroka že, tako rekoč poškodovale ta ali oni možganski organ v tolikšni meri, da je njihov vtis na možgane enako globok in hkrati tudi enako pristen, kot je sicer lahko samo vtis kakšnega čutnega občutka: tedaj bo morala ta fantazijska tvorba obveljati za dejansko izkustvo celo v budnosti in pri zdravem umu. Kajti občutku ali njegovi predstavi, ki mu je po moči enaka, bi zaman zoperstavljali umne razloge, ker nas čuti veliko bolj prepričajo o dejanskih stvareh, kot pa kakšen umni sklep; človeka, ki ga očara takšna himera, pa njegovo modrovanje vsaj ne more nikoli pripeljati do tega, da bi podvomil v resničnost svojega domnevnega občutka. Prav tako bomo ugotovili, da osebe, ki sicer kažejo dovolj zrelega razmišljanja, še vedno trdno vztrajajo pri tem, da so z vso pozornostjo videli ne vem kakšne strašne prikazni in groteskne obraze; pri čemer so celo dovolj omikani, da povežejo svoje namišljeno izkustvo z marsikatero subtilno umsko sodbo. Ta značilnost motene osebe, da je vajena, ne da bi bila stopnja njene bolezni posebej opazna, da si v budnem stanju jasno predstavlja določene stvari, ki pa kljub temu niso navzoče, se imenuje *zamaknjenost*. Zamaknjenec je torej nekdo, ki sanja v budnosti. Če je običajno slepilo njegovih čutov samo deloma himera, v večjem delu pa gre za dejanski občutek, je tisti, ki je v večji meri odprt za takšno sprevrženost, *fantast*. Kadar se po prebujenju nahajamo v lagodni in blagi raztresenosti, tedaj naša domišljija oblikuje razne nepravilne figure, denimo posteljne zavese ali kakšne madeže na bližnji steni, v

človeške podobe. To počne z nekakšno navidezno natančnostjo, ki nas dokaj prijetno zabava, a katere slepilo lahko razblinimo kadar hočemo. Tedaj sanjamo le delno in himera je v naši oblasti. Če pa se kaj podobnega zgodi v večji meri, ne da bi zmogla pozornost budne osebe v varljivi utvari razločiti slepilo, nam dá ta sprevrženost slutiti fantasta. Sicer pa je ta samoprevara v občutkih zelo pogosta in dokler je zgolj običajna, ji lahko prihranimo tovrstno oznako, četudi se lahko ta duševna šibkost izrodi v noro fantaziranje, če se ji pridruži kakšna strast. Ponavadi | ljudje zaradi svoje običajne zaslepljenosti ne vidijo tega, kar je pred njimi, temveč to, kar jim slika njihovo nagnjenje: zbiralec naturalij v florentinskem kamnu mesta, pobožnež v lisastem marmorju zgodbo Pasijona, dama vidi skozi daljnogled na Luni sence dveh zaljubljenecv, njen župnik pa dva cerkvena stolpa. Strah spremeni žarke severnega sija v sulice in meče, iz kažipota pa naredi v mraku orjaško prikazen.

Fantastična duševna konstitucija ni nikjer bolj običajna kot pri hipohondriji. Himere, ki jih zakuha ta bolezen, pravzaprav ne varajo zunanjih čutov, temveč hipohondra zgolj zaslepijo z nekim občutkom o njegovem lastnem stanju, bodisi telesa bodisi duše, ki je večinoma le prazna kaprica. Hipohonder boleha za nevšečnostjo, za katero je vendarle bolj verjetno, da se, kjerkoli že utegne imeti svoj glavni sedež, neenakomerno premika po živčnem tkivu v vseh delih telesa. Predvsem pa obda sedež duše z melanholičnimi hlapi, in sicer v tolikšni meri, da pacient na sebi občuti slepilo skoraj vseh bolezni, za katere že samo sliši. Zato o ničemer ne govori raje, kot pa o svojem slabem počutju. Rad prebira medicinske knjige, vsepovsod najde svojo lastno nesrečo, v družbi pa ga zna neopazno obiti dobra volja in potlej se dosti smeji in dobro jé, običajno pa daje vtis zdravega človeka. Kar zadeva njegove notranje fantazmagorije, postanejo podobe v njegovih možganih večkrat tako močne in dolgotrajne, da mu povzročajo številne težave. Če ima v glavi kakšno smešno figuro (četudi jo spozna samo kot fantazijsko podobo) in če ta kaprica izvabi iz njega nedostojen smeh vpricho drugih, ne da bi naznanil vzrok zanj, ali če najrazličnejše mračne predstave v njem zbudijo nasilno nagnjenje, da bi storil kaj zlega, zaradi izbruha katerega je tudi sam boječe zaskrbljen in ki se kljub vsemu nikdar ne uresniči: tedaj je njegovo stanje v marsičem podobno stanju zamaknjenca, le da tu ne gre za stisko. Njegova nevšečnost ni globoko zakoreninjena in običajno izgine, vsaj kar zadeva duševnost, sama od sebe ali s pomočjo zdravil. Ista predstava lahko, glede na različna duševna stanja ljudi, v različni meri učinkuje na občutek. Zato obstaja tudi neka fantazmagorija, ki jo pripišemo določeni osebi zgolj zato, ker je stopnja občutja, zaradi katerega jo ganejo določeni predmeti, za zmernost trezne glave nekaj čezmernega. S tega vidika je *melanholik*, kar zadeva življenjske tegobe, fantast. *Ljubezen* ima nešteto fantastičnih zanosov in prefinjeni trik starih držav je bil v tem, da

so svoje državljane naredile za fantaste, kar zadeva občutek javne blaginje. Kdor se bolj ogreje za moralni občutek kakor za princip, namreč bolj kot pa si drugi v svojem medlem in večkrat tudi nežlahtnem občutku sploh lahko predstavljajo, je v njihovih očeh fantast. Postavimo *Aristida* med oderuhe, *Epikteta* med dvorjane in *Jeana-Jacquesa Rousseauja* med doktorje na Sorbonni. Zdi se mi, da bomo slišali glasen posmeh in stotino glasov, ki vpijejo: »*Kakšni fantasti!*«. | Ta dvoumni videz fantazmagorije sredi na sebi dobrih moralnih občutkov je *entuziazem*, brez katerega ni bilo na svetu še nikoli doseženo nič velikega. Popolnoma drugače je s *fanatikom* (*vizionarjem*, *zanesenjakom*). To je pravzaprav zamaknjenec, ki si pripisuje neposredno navdahnjenost in izjemno seznanjenost z nebeškimi silami. Človeška narava ne pozna nevarnejšega slepila. Če je izbruh takšnega slepila nov in če ima prevarani človek razne talente, množica pa je pripravljena odkritosrčno sprejeti ta kvas, tedaj včasih trpi zaradi zamaknjenosti celo država. Sanjarjenje vodi navdušence do same skrajnosti: *Mohameda* na knežji prestol, *Johanna von Leydna* pa na krvavi oder. Kolikor zadeva sprevrženost glave tudi izkustvene pojme, lahko k njej v določeni meri prištejem še moteno *zmožnost spominjanja*. Ta namreč prizadetega nesrečnika vara s himerično predstavo kdo ve kakšnega preteklega stanja, ki ga dejansko nikoli ni bilo. Kdor govori o dobrinah, ki naj bi jih nekoč posedoval, ali o kraljestvu, ki ga je imel, ne da bi se sicer občutno motil glede svojega trenutnega stanja, je zamaknjenec, kar zadeva spomin. Priletni godrnjač, ki trdno verjame, da je bil svet v njegovi mladosti veliko lepši in ljudje veliko boljši, je fantast, kar zadeva spomin.

Moč razuma v moteni glavi tu še niti ni načeta, ali pa vsaj ni nujno, da bi bila; kajti napaka pravzaprav tiči samo v pojmih, same sodbe pa – če bi hoteli napačen občutek sprejeti kot resničen – so lahko povsem pravilne, celo izredno razumne. Motnja razuma pa se kaže v tem, da na podlagi izkušenj, ki so vsekakor pravilne, razsojamo popolnoma napačno. Prva stopnja te bolezni je *blaznost*, ki v najbolj neposrednih izkustvenih sodbah ravna v nasprotju z občim pravilom razuma. *Blaznež* vidi ali se spominja predmetov z isto natančnostjo kot vsak zdrav človek, le da običajno, zaradi kakšne zmedene blodnje, razlaga obnašanje drugih ljudi v odnosu do sebe in verjame, da lahko iz tega razbere kdo ve kakšne sporne namene, na katere drugi ljudje nikoli niti ne pomislijo. Če ga poslušamo, smo skorajda prepričani, da se z njim ukvarja celo mesto. Ljudje na tržnici, ki med seboj trgujejo in ga pri tem morda pogledajo, kujejo načrte proti njemu, nočni čuvaj iz njega brije norce, skratka, ne vidi nič drugega kot splošno zaroto zoper sebe. *Melanholik*, ki je blazen glede svojih žalostnih ali žaljivih domnev, je turobnež. Obstajajo pa tudi številne zabavnejše vrste blaznosti in ljubezenska strast se hvali ali muči z mnogimi ne-navadnimi interpretacijami, ki spominjajo na blaznost. Ošabnež je v določeni

meri blaznež, ki iz obnašanja drugih ljudi, ki posmehljivo zijajo vanj, sklepa, da ga občudujejo. Druga stopnja motenosti glave glede na višjo spoznavno zmožnost je pravzaprav um, ki se znajde v neredu, kolikor na absurden način zaide v namišljene natančnejše sodbe o splošnih pojmi; to stopnjo lahko imenujemo *norost*. Na višji stopnji te motnje se v pregorelih možganih pojavijo vse vrste temu ustreznih prefinjenih uvidov: namišljeni obseg morja, dešifriranje prerokb ali kdo ve kakšna mešanica nespametnih preglavic. Če nesrečnež hkrati zanemari tudi izkustvene sodbe, se zanj reče, da je *ponorel*. V primeru pa, ko ima za osnovo mnoge pravilne izkustvene sodbe, le da je njegov občutek zaradi novosti in velikega števila posledic, ki mu jih ponuja njegova ostroumnost, tako omamljen, da ni več pozoren na pravilnost pove-zave, tedaj iz tega pogosto nastane zelo sijajna oblika norosti, ki lahko obstaja hkrati z velikim *genijem*, kolikor um v svoji počasnosti ne more več spremljati ogorčene ostroumnosti. Stanje motene glave, zaradi katerega je neobčutljiva na zunanje občutke, je *brežčutnost*, kolikor v njej vlada jeza, se imenuje *bes*. Obupanost je začasna brezčutnost osebe, ki je izgubila upanje. Na splošno se bučna silovitost motenega človeka imenuje *togotnost*. Kolikor je togotnež brezčuten, je *pobesnel*.

| Človek v naravnem stanju je podvržen le redkim nespametnostim in le stežka kakšni norosti. Njegove potrebe ga nenehno zadržujejo blizu izkustva in dajejo njegovemu zdravemu razumu tako lahke zaposlitve, da komaj opazi, da potrebuje za svoja dejanja razum. Lenobnost umerja njegova groba in splošna poženja tako, da ima tiste malo razsodne moči, ki jo rabi, dovolj moči, da jim vlada v njegovo največjo korist. Le od kod naj bi sicer vzel snov za svojo norost, ko pa, brez skrbi zaradi sodb drugih, ne more biti niti domišljav niti nečimrn? Ker nima nobenih predstav o vrednosti dobrin, ki jih ni nikoli zaužil, je zavarovan pred nesmisлом stiskaške lakomnosti, in ker ne more bistrost nikoli vstopiti v njegovo glavo, je enako dobro zavarovan pred vsakršno norostjo. Tudi duševne motnje so v tem stanju naivnosti le redke. Če bi divjakovi možgani utrpeli kakšen udarec, ne bi znal povedati, od kod naj bi prišla fantazmagorija, ki bi spodrinila običajne občutke, s katerimi se nenehno ukvarja. Le kakšna blaznost ga lahko obide, ko pa nima nikoli nobenega razloga, da bi se povzpел daleč v svoji presoji? Norost pa gotovo popolnoma presega njegovo zmožnost. Če ima bolno glavo, bo bodisi slaboumen bodisi pobesnel, pa tudi to se bo zgodilo zelo redko, saj je bolj ali manj zdrav, ker je svoboden in se giblje. Pravzaprav se v civilnem stanju najde kvas za vso to pokvarjenost, ki, če je ne rodi takoj, kljub temu služi za njeno ohranjanje in večanje. Kolikor razum zadošča za življenjske nujnosti in preprosto življenjsko zadovoljstvo, je *zdrav razum*, kolikor pa je potreben za izumetničeno bohotnost, bodisi v uživanju bodisi v znanostih, pa je *izostreni razum*. Zdravi razum

državljana bi bil torej v primerjavi z naravnimi ljudmi že zelo oster, pojmi, ki na določenih ravneh predpostavljajo oster razum, pa niso več primerni za tiste, ki so, vsaj kar zadeva razumevanje, bližje preprostosti narave; ko pa ti ljudje preidejo k pojmom, ti iz njih običajno naredijo norce. Opat *Terrason*⁵ nekje loči ljudi z moteno duševnostjo na tiste, ki na osnovi napačnih predstav sklepajo pravilno, in na tiste, ki na osnovi pravilnih predstav sklepajo napačno. Ta razdelitev se prav dobro ujema z zgornjimi trditvami. Pri ljudeh prve vrste, pri fantastih ali zamaknjencih, pravzaprav ne trpi razum, temveč zgolj zmožnost, ki v duši zbudi pojme, ki se jih potem posluži razsodna moč, da bi jih primerjala. Tem bolnikom vsekakor lahko zoperstavimo | umne sodbe, četudi njihovih tegob s tem ne odpravimo, a jih vsaj omilimo. Ker pa je pri ljudeh druge vrste, namreč pri blaznežih in norcih, napaden sam razum, z njimi umovati ni samo nespametno (ker ne bi bili blazni, če bi lahko dojeli te umne razloge), ampak tudi nadvse škodljivo. Kajti le tako damo njihovim motenim glavam novo snov za ustvarjanje nesmislov; ugovori jih ne izboljšajo, temveč prej razvnamejo, zato je vsekakor nujno, da v stikih z njimi postopamo trezno in prijazno, kot da sploh ne bi opazili, da njihovemu razumu nekaj manjka.

Tegobe spoznavne zmožnosti sem označil za *bolezni glave*, tako kot se pokvarjenost volje imenuje *bolezen srca*. Poleg tega sem bil pozoren samo na njihovo pojavljanje v duši, ne da bi hotel dognati njihove korenine, ki se sicer najbrž nahajajo v telesu, in sicer utegnejo imeti svoj glavni sedež prej v prebavilih, kakor pa v možganih, kot je to verodostojno prikazano v 150., 151. in 152. številki priljubljenega tednika, splošno znanega pod imenom *Zdravnik*.⁶ Nikakor se ne morem prepričati, da naj bi duševne motnje, kot ljudje na splošno verjamejo, izhajale iz napuha, ljubezni, celo iz premočnega razmišljanja in iz kdo ve kakšnega zlorabljanja duševnih sil. Ta sodba, ki dela iz bolnikove nesreče razlog za posmehljive očitke, je zelo neprijazna, spodbuja pa jo neka splošna zmota, po kateri običajno zamešamo vzrok in učinek. Če smo vsaj malo pozorni na obstoječe primere, se zavemo, da najprej trpi telo, da na začetku, ko se klica bolezní neopazno razvija, človek občuti neko dvoumno sprevrženost, ki še ne daje slutiti kakšne duševne motnje in ki se kaže v nenavadnih ljubezenskih kapricah, samovšečni naravi ali neuspešnem globokoumnem tuhtanju. Ščasoma bolezen izbruhne in dá povod za umestitev njenega vzroka v najbližje predhodno duševno stanje. Nasprotno pa bi morali reči, da je človek postal ošaben, ker je že bil do neke mere moten, ne pa, da je postal moten, ker je bil tako zelo ošaben. Kolikor te bedne tegobe niso dedne, nam še puščajo upanje na srečno okrevanje in tisti, čigar pomoč moramo pri tem najprej iskati, je zdravnik. Vendar pa zaradi časti ne bi rad izključil filozofa, ki bi utegnil odrediti duševno dieto; toda le pod pogojem, da za to in za večji del svojega preostalega početja ne bo zahteval nobenega plačila. Iz hvaležnosti

tudi zdravnik filozofu ne bi odrekel svoje pomoči, če bi se ta od časa do časa poskusil v zdravljenju norosti, tem velikem, a vselej neuspešnem podjetju. V primeru togotnosti kakšnega *učenega kričaća* bi npr. razmisлил, ali mu ne bi nemara odpomogel močnejši odmerek odvajalnega sredstva. Kajti po *Swiftovih*⁷ opažanjih je slaba pesem samo način čišćenja možganov, namreč način, kako lahko bolni poet izloči številne škodljive tekočine in si tako olajša svoje stanje. Če je temu tako, zakaj ne bi bil kaj takega tudi kakšen klavrn tuhtajoč spis? Toda v tem primeru bi bilo priporočljivo, če bi naravi pokazali kakšno drugo pot očišćenja, da bi bilo zlo temeljito in potihem odpravljeno, ne da bi s tem vznemirili občestvo.

Prevedel Samo Tomšič

¹ Christoph Schlüssel, lat. Clavius, 1537–1612, pomemben matematik, sodeloval pri izboljšanju koledarja Gregorja XIII.

² Po imenu rimskega gramatika Orbiliusa Pupillusa, Horacovega učitelja, je splošna oznaka za šolskega tirana.

³ Cf. Diogenus Laertius, *Vitae philosophorum*, IX, 68.

⁴ »Kakšen umetnik umira v meni!«

⁵ Jean Terasson, 1670–1750, član Académie française, avtor spisov: *Dissertation sur l'Iliade d'Homer* (1725); *Sethos, histoire ou vie tirée des monuments-anecdotes de l'ancienne Egypte* (1731); *La philosophie applicable à tous les objets de l'esprit et de la raison* (izdal posthumno D'Alembert 1754). V nobenem od teh del ni ločevanja, ki ga omenja Kant.

⁶ *Der Arzt. Eine medizinische Wochenschrift*. Zdravnik. Medicinski tednik, Hamburg, 6. del, 1761.

⁷ Jonathan Swift, 1667–1745.